

УДК 343.2

Г. С. Крайник,

канд. юрид. наук, асистент кафедри
кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ЗМІШАНА ФОРМА ВИНИ У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

У статті аналізується змішана форма вини у теорії кримінального права та судовій практиці. Розглядаються питання класифікації злочинів зі змішаною формою вини.

Ключові слова: вина, форма вини, змішана форма вини, класифікація злочинів зі змішаною формою вини.

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України містяться склади злочинів, суб'єктивна сторона яких не вписується в законодавче формулювання ні умислу, ні необережності. Ця проблема багатьма вченими-криміналістами визнається однією з найбільш складних і суперечливих¹.

Проблема змішаної (складної, подвійної, комбінованої) форми вини стала предметом наукових досліджень В. І. Борисова, П. С. Дагеля, С. В. Гізімчука, Е. М. Зінченка, В. А. Мисливого, А. А. Музики, А. О. Пінаєва, О. Я. Светлова, В. Я. Тація, І. М. Тяжкової, В. М. Федитника, Є. В. Шевченка та інших науковців. У науці кримінального права питання про змішану форму вини залишається дискусійним.

Про можливість «ускладнення» вини одним із перших заговорив німецький криміналіст А. Фейєрбах. Розглядаючи поняття непрямого умислу, за наявності якого особі інкримінувалися всі наслідки умисно вчиненого діяння, він звернув увагу на здатність злочинного діяння, окрім бажаних наслідків, викликати й інші, що не охоплювалися умислом суб'єкта. Бувають такі випа-

¹ Пінаєв А. А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вини : учеб. пособ. / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьк. юрид. ин-т им. Ф. Э. Дзержинского, 1984. – С. 3–5; Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довілля в Україні: проблеми теорії, застосування та розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К. : Верховна Рада України. Ін-т зак-ва, 2002. – С. 419.

дки, зазначав автор, що злий намір та необережність разом поєднуються: коли метою злочину є протизаконний наслідок, однак діянням, яким досягалася ця мета, було заподіяно інший наслідок, що винний як можливу подію чи наслідок свого діяння передбачав або міг передбачити. Таке поєднання умислу та необережності в одному злочині А. Фейербах запропонував називати необережністю, яка детермінована злим наміром². Тобто коли йдеться про змішану форму вини, мається на увазі «змішана» з умислом необережність. Змішана форма вини виникає у разі різного психічного ставлення суб'єкта злочину до суспільно небезпечного діяння та суспільно небезпечних наслідків одного злочину³.

Стаття 23 КК України визначає вину як психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої Кримінальним кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Звідси окремі науковці роблять висновок, що ніяких інших форм вини, окрім умислу та необережності, закон не знає; злочин може бути лише умисним або необережним⁴.

На думку І. М. Тяжкової, погляд, що порушення правил безпеки може бути вчинено зі змішаною формою вини, не отримав будь-якої суттєвої підтримки, оскільки ототожнення свідомого порушення правил безпеки з умисним навряд чи є можливим. Також вона вважає, що повернення до змішаної форми вини у наш час ані теоретично, ані практично не виправдано. При цьому І. М. Тяжкова не наводить ніяких аргументів на підтримку своїх тверджень, окрім КК Російської Федерації⁵.

² Фейербах А. Уголовное право : учебник / А. Фейербах. – СПб. : Медицин. типография, 1810. – С. 56, 57.

³ Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. С. Крайник ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2011. – С. 113.

⁴ Сахаров А. Б. Ответственность за должностные злоупотребления по советскому уголовному праву / А. Б. Сахаров. – М. : Госюриздат, 1956. – С. 111–114; Кригер Г. А. Ещё раз о смешанной форме вини / Г. А. Кригер // Сов. юстиция. – 1967. – № 3. – С. 5–7; Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 65–68.

⁵ Тяжкова И. М. Неосторожные преступления с использованием источников повышенной опасности / И. М. Тяжкова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 278 с. – С. 221; Энциклопедия уголовного права. – СПб. : Издание проф. Малинина, 2005. – Т. 4. Состав преступления. – С. 718–723.

З. Г. Корчева обґрунтовано вважала, що злочини, пов'язані з порушенням спеціальних правил (правил безпеки руху, правил проведення будівельних робіт тощо), в усіх випадках учиняються зі складною формою вини, що стає ще більш очевидним в умовах науково-технічного прогресу⁶.

Е. М. Зінченко слушно зазначав, що аргументи противників визнання змішаної форми вини, які містяться в юридичній літературі, не спростовують її існування. По-перше, вина визначається як психічне ставлення винного до діяння та його наслідків. Звідси визначення її форми також повинно містити характеристику ставлення і до діяння, і до наслідку. По-друге, єдине психічне ставлення, що складає зміст вини, у дійсності може бути неоднорідним щодо діяння та наслідків. По-третє, підставою для визнання змішаної вини є усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру самого діяння при необережному ставленні до наслідків, коли таке усвідомлення виключається. По-четверте, психічне ставлення суб'єкта може бути неоднорідним щодо різних об'єктивних ознак злочину. Власне, на цьому і побудована змішана форма вини у кримінальному праві⁷.

Можна погодитися з поглядом А. П. Козлова, що умисел та необережність не здатні охопити всю різноманітність психічного ставлення особи до злочину, оскільки психіка людини більш багатогранна. Тому в теорії кримінального права вже тривалий час ведуться дискусії із приводу існування більш складних різновидів вини, що не обмежуються ані умислом, ані необережністю⁸.

Переважає більшість науковців допускає наявність змішаної форми вини, що не підпадає повністю під ознаки умислу або необережності, проте не виходить за рамки цих форм вини. У науці кримінального права на підста-

⁶ Корчева З. Г. Сложная форма вины в преступлениях, связанных с нарушением специальных правил / З. Г. Корчева // Проблемы социалистической законности на современном этапе коммунистического строительства : краткие тезисы докл. и науч. сообщ. республ. науч. конф. (г. Харьков, 21–23 ноября 1978 г.). – Харьков : Юрвуз, 1978. – С. 203.

⁷ Зинченко Э. Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ / Э. Н. Зинченко. – Киев–Донецк : Вища шк., 1979. – С. 67.

⁸ Козлов А. П. Понятие преступления / А. П. Козлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 647, 648.

ві аналізу деяких статей Особливої частини КК розроблено поняття «змішаної форми вини»⁹ (її пропонують називати «подвійною»¹⁰ або «складною»¹¹ або «роздвоєною»¹²) формою вини). Інші криміналісти вживають терміни «складна», «подвійна» та «змішана» як синоніми, вкладаючи в них один і той самий зміст¹³.

Дійсно, використання лише необережної чи лише умисної форми вини не дозволяє повністю охарактеризувати психічні процеси, що відбуваються у свідомості особи при вчиненні деяких злочинів, проте це не виключає вимоги про цілісний розгляд психічного ставлення винного до злочину¹⁴.

У дослідженнях А. О. Пінаєва наведено аргументи на користь того, що поряд з умисною та необережною формою вини існують подвійна та змішана

⁹ Кириченко В. Смешанные формы вини / В. Кириченко // Сов. юстиция. – 1966. – № 19. – С. 13–15; Кригер Г. А. Ещё раз о смешанной форме вини / Г. А. Кригер // Сов. юстиция. – 1967. – № 3. – С. 5–7; Горбуза А. Д. Смешанная форма вини по советскому уголовному праву : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. Д. Горбуза. – М., 1972. – 230 с.; Борисов В. И. Квалификация преступных нарушений правил безопасности социалистического производства / В. И. Борисов. – К. : УМК ВО, 1988. – С. 44; Коробеев А. И. Транспортные правонарушения: квалификация и ответственность / А. И. Коробеев. – М. : Юрид. лит., 1990. – С. 84; Музыка А. А. Змішана форма вини / А. А. Музыка // Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Д-Й. – Т. 2. – С. 627, 628; Журавель М. В. Деякі проблеми відмежування катування (ст. 127 КК України) від злочинів, передбачених ст. 365 КК України і ст. 373 КК України / М. В. Журавель // Проблеми державотворення і становлення правової системи в сучасних умовах : зб. тез допов. та наук. повідомл. міжнар. студент. наук. конф. / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. юр. акад. України, 2009. – С. 154; Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія / В. І. Борисов, Г. С. Крайник. – Х. : Юрайт, 2012. – С. 157–162.

¹⁰ Зинченко Э. Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ. – С. 67; Энциклопедия уголовного права : в 35 т. – СПб. : изд. проф. Малинина, 2005. – Т. 4. Состав преступления. – С. 718.

¹¹ Брайнін Я. Складна форма вини в радянському кримінальному праві / Я. Брайнін, Н. Король // Рад. право. – 1976. – № 2. – С. 87–91; Корчева З. Г. Сложная форма вини в преступлениях, связанных с нарушением специальных правил. – С. 203–204; Федитник В. М. Поняття складної вини в доктрині кримінального права: історико-правовий аспект / В. М. Федитник // Наше право. – № 2. – 2006. – С. 62–67; Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – К. : Центр учбов. літер., 2008. – С. 669; Кримінальне право України: Практикум : навч. посіб. / за ред. С. С. Яценка. – К. : Алеута ; КНТ ; Центр учбов. літер., 2010. – 640 с. – С. 272; Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. О. М. Омельчука. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – С. 46.

¹² Ширяев В. А. «Раздвоенная» форма вини как уголовно-правовая категория : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. А. Ширяев. – М., 1998. – 183 с.

¹³ Широков В. А. Преступные нарушения правил охраны труда / В. А. Широков : учеб. пособ. – М. : Всесоюзн. юрид. заочн. ин-т, 1981. – С. 22; Бажанов М. И. Уголовное право. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 57; Литвин О. П. Кримінально-правова охорона громадської безпеки і народного здоров'я : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. П. Литвин. – К., 1999. – С. 37; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – С. 185; Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю ; упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов ; відп. за вип. О. В. Петришин. – Х. : Право, 2010. – С. 270.

¹⁴ Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія. – С. 162.

форми вини. Науковцем пропонується виділяти окремо змішану та подвійну форми вини, а не визначати подвійну форму вини різновидом змішаної.

Подвійна форма вини, з погляду А. О. Пінаєва, має місце в тих випадках, коли в рамках одного складу злочину одночасно містяться як всі ознаки, притаманні умисній формі вини, так і всі ознаки, притаманні необережній формі вини (умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, умисне знищення або пошкодження майна тощо). *Змішана форма вини* є в тих випадках, коли в рамках одного складу злочину одночасно містяться деякі ознаки, притаманні умисній вині та всі ознаки, притаманні необережності¹⁵.

Є. В. Шевченко виокремлює *подвійну* та *комбіновану* форми вини¹⁶.

Окремий розгляд змішаної та подвійної форми вини дозволить їх розмежувати, згодом надати теоретичні практичні рекомендації по їх застосуванню, а тому зазначені концепції А. О. Пінаєва та Є. В. Шевченка мають право на існування.

Разом із тим слід зважати на потреби правоохоронних органів та судів щодо єдиної термінології, про що інколи забувають науковці. У судовій практиці може виникнути плутанина внаслідок різного тлумачення «змішаної», «подвійної», «складної», «комбінованої», «роздвоєної» форм вини, тому слід обрати один термін для позначення цього явища – змішана форма вини (оскільки подвійна форма вини може асоціюватися з подвійною відповідальністю; вина – не найпростіше поняття, а складна форма вини може видатись чимось надскладним).

Уже традиційним стало ототожнення змішаної, складної, комбінованої та подвійної форми вини у теорії кримінального права й на практиці. Тому можна підтримати й думку криміналістів, котрі вживають терміни «зміша-

¹⁵ Пінаєв А. А. Особенности составов преступлений с двойной и смешанной формами вины : учеб. пособ. – С. 3, 16, 27.

¹⁶ Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками : монографія / Є. В. Шевченко. – Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – 216 с. – С. 182, 184.

на», «складна», «подвійна» та «комбінована» як синоніми, вкладаючи в них один і той самий зміст.

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у кримінальних справах 28 травня 2015 р., розглядаючи справу № 5-25кс15, висловився про те, що склад злочину, передбачений частиною другою статті 121 КК, належить до особливих (складних) злочинів і виділений законодавцем в окремий вид необережного заподіяння смерті, оскільки за своєю суттю, природою речей заподіяння смерті відбувається єдиним засобом – завданням тілесних ушкоджень. Верховним Судом України було роз'яснено, що якщо смерть потерпілого настала від важкого ушкодження, заподіяного сильним ударом кулака в голову, то такого характеру діяння винуватого мають розцінюватись як заподіяння важкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, та кваліфікуватись за частиною другою статті 121 КК лише за наявності умислу винуватого щодо тяжких тілесних ушкоджень і необережності щодо смерті (тобто при *змішаній формі вини*)¹⁷.

Змішаною (складною, подвійною) формою вини називають різне психічне ставлення особи у формі умислу та необережності до різних об'єктивних ознак одного й того ж злочину¹⁸.

Таке визначення видається занадто широким, оскільки до об'єктивних ознак злочину належать об'єкт злочину та об'єктивна сторона злочину, проте якщо йдеться про різне психічне ставлення до об'єкта злочину та об'єктивної сторони злочину, то можна говорити, наприклад, про «випадок» («казус») або фактичну помилку.

При змішаній формі вини щодо одних об'єктивних ознак складу злочину має місце умисел (прямий чи непрямий), щодо інших – необережність (самовпевненість чи недбалість). Питання про змішану форму вини виникає у

¹⁷ Офіційний сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/). – Заголовок з екрану.

¹⁸ Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. для підготовки до іспитів / Т. О. Гончар, Є. Л. Стрельцов, О. А. Чуваков ; за ред. Є. Л. Стрельцова. – 3-тє вид., виправл. та допов. – Х. : Одиссей, 2014. – С. 55.

тих складах злочинів, в яких об'єктивна сторона за своїм характером є складною. Оскільки зміст вини визначається психічним ставленням особи не лише до об'єкта, а й до об'єктивної сторони конкретного злочину, то вина повинна відображати складний характер об'єктивних ознак конкретного складу злочину. До злочинів зі змішаною формою вини належать ті злочини, в яких діяння, що являє собою порушення яких-небудь правил безпеки, саме по собі, у відриві від наслідків, є адміністративним чи дисциплінарним правопорушенням, і тільки настання суспільно небезпечних наслідків, причинно пов'язаних із діянням, робить все вчинене злочином. У цих злочинах порушення правил може бути як умисним, так і необережним, але ставлення до наслідків виявляється тільки в необережності – самовпевненості або недбалості. Тому, коли винний порушує правила умисно, має місце змішана форма вини: до діяння – умисел, а до наслідків – необережність¹⁹.

Тому змішана форма вини не виключається чинним законодавством, її визнання не суперечить закону²⁰.

У літературі переважно виокремлюють *групи* злочинів зі змішаною формою вини²¹. Разом із тим доцільніше говорити про *види* змішаної форми вини, тому що виділяють види умислу, види необережності²², і це сприятиме єдності термінології.

Розглянемо два види змішаної форми вини.

1. Д.→Н. Ця схема показує, що для першого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і один наслідок (Н.), де діяння з необхідністю викликає настання наслідку. Прикладом першого виду змішаної форми

¹⁹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. – С. 186.

²⁰ Зинченко Э. Н. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности горных работ. – С. 66; Бажанов М. И. Уголовное право. Общая часть. – С. 57; Котовенко О. М. Кримінальна відповідальність за пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів : монографія / О. М. Котовенко. – Х. : Консум, 2004. – С. 94–97; Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – С. 112.

²¹ Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. – С. 46; Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. – С. 186, 187.

²² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. – С. 170, 177.

вини можна назвати всі злочини проти безпеки виробництва (статті 271–275 КК України). Таким прикладом є злочин, передбачений ст. 273 КК України («Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах»), якщо було створено загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, або було заподіяно шкоду здоров'ю потерпілого (ч. 1 ст. 273 КК), або було спричинено загибель людей або настання інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 273 КК).

До діяння у першому виді змішаної форми вини суб'єкт злочину ставиться умисно, а до наслідку – з необережністю. В цілому тут злочин є *необережним*, тому що визначальним є ставлення до наслідку. Інакше кажучи, якщо не буде наслідку, відсутній і сам злочин. Наприклад, перевищення швидкості не є порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), якщо не настали суспільно небезпечні наслідки у вигляді середньої тяжкості тілесних ушкоджень потерпілому (ч. 1 ст. 286 КК), тяжких тілесних ушкоджень чи смерті потерпілого (ч. 2 ст. 286 КК) або загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК).

О. О. Житний зазначає, що в рамках змішаної форми вини ставлення до «суспільно небезпечного діяння може бути як умисним, так і необережним, а до суспільно небезпечного наслідку – лише необережним»²³. Однак важливо уточнити, що якщо і до діяння, і до наслідку однакове, тобто необережне ставлення, то про змішану форму вини не йдеться.

2. Д.→Н.1→Н.2. Для другого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і два наслідки (Н.1, Н.2), де умисне діяння з необхідністю викликає їх настання. Ці два наслідки настають один за одним, до першого наслідку у суб'єкта злочину лише умисне ставлення, а до другого наслідку – ставлення виключно необережне. Наприклад, у ч. 2 ст. 121 КК

²³ Житний О. О. Кримінальне право України: частина Загальна (у схемах та таблицях): навч. посіб. / О. О. Житний. – Х. : Одиссей, 2008. – С. 71.

України («Умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого») до першого наслідку – тяжкого тілесного ушкодження – умисне ставлення, а до другого наслідку – смерті потерпілого – необережне ставлення. У ч. 2 ст. 194 КК України («Умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки») до першого наслідку – знищення або пошкодження майна умисне ставлення, а до другого наслідку – загибелі людей чи інших тяжких наслідків – необережне ставлення. В цілому тут злочин є *умисним*, тому що визначальним є ставлення до діяння та першого наслідку (вказані діяння визнаються злочинами у разі настання вже першого наслідку).

Отже, основні відмінності між двома зазначеними видами змішаної форми вини полягають у тому, що: по-перше, *за кількістю наслідків*: один з видів змішаної форми вини характеризується діянням та одним наслідком, а інший – одним діянням та обов'язково двома наслідками.

По-друге, у першому з розглянутих видів змішаної форми вини *ставлення до наслідків* лише необережне (у формі злочинної самовпевненості або злочинної недбалості), а в другому виді змішаної форми вини до першого наслідку лише умисне ставлення, а до другого наслідку – ставлення виключно необережне.

По-третє, у першому виді змішаної форми вини злочин *за формою вини* в цілому є необережним, тому що визначальним є ставлення до наслідку, а у другому – умисним, тому що визначальним є ставлення до діяння та першого наслідку.

По-четверте, *за ступенем суспільної небезпечності* перший вид змішаної форми вини (Д.→Н.) менш суспільно небезпечний, ніж другий (Д.→Н.1→Н.2) за умови однакових наслідків. Це пояснюється ставленням суб'єкта злочину до наслідків.

Як бачимо, за наявності змішаної форми вини важливим є питання про те, яким у цілому є злочин, учинений суб'єктом злочину, – умисним чи нео-

бережним. Це має важливе практичне значення. Тому за наявності змішаної форми вини слід вирішити питання про те, яким у цілому є злочин, учинений винним, – умисним чи необережним. Це має важливе практичне значення. Тому при змішаній формі вини треба визначити, *яким у цілому є злочин – умисним чи необережним*. Вирішення цього питання залежить від того, яка об'єктивна ознака (діяння чи його наслідки – *Г. К.*) конкретного складу злочину є найважливішою для визнання діяння злочином і оцінки ступеня його суспільної небезпечності²⁴.

Доцільність виокремлення змішаної форми вини полягає в тому, що вона надає можливість: 1) конкретизувати ступінь суспільної небезпечності злочину; 2) визначити правильну кваліфікацію; 3) відмежувати близькі за об'єктивними ознаками складу злочинів²⁵. Так, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, від яких сталася смерть, кваліфікуватиметься як умисне вбивство (ст. 115 КК України), якщо щодо тілесного ушкодження і щодо смерті був умисел; якщо ж і щодо тілесного ушкодження, і щодо смерті була необережність, то особа відповідатиме за вбивство з необережності (ст. 119 КК України). Лише за наявності умислу щодо тяжких тілесних ушкоджень, а щодо смерті – необережності (тобто при змішаній формі вини) матиме місце склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 121 КК України, – умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого²⁶.

Також важливе значення першого виду змішаної форми вини для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України) та звільнення від покарання (розділ XII Загальної частини КК України). Наприклад, в окремих випадках судами ігноруються вимоги про обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів проти безпеки виробництва у зв'язку з дійовим каят-

²⁴ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. – С. 188.

²⁵ Крайник Г. С. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – С. 116.

²⁶ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. – С. 188, 189.

тям за ст. 45 КК. Умовами застосування ст. 45 КК є: 1) вперше вчинити злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості; 2) після вчинення злочину щиро покаятись, активно сприяти розкриттю злочину; 3) повністю відшкодувати завдані збитки або усунути заподіяну шкоду. Наприклад, за ч. 1 ст. 272 КК передбачене максимальне покарання до трьох років обмеження волі (згідно ст. 12 КК, це злочин невеликої тяжкості) та необережний злочин²⁷. Отже, у судів є обов'язок звільняти осіб за ч. 1 ст. 272 КК на підставі ст. 45 КК України, якщо вони: а) вчинили злочин вперше; б) після вчинення злочину щиро покаятись, активно сприяти розкриттю злочину; в) повністю відшкодували завдані збитки або усунули заподіяну шкоду.

Наприклад, безпосередньо у вироку Садгирського районного суду м. Чернівці у справі про вчинення громадянином Д. злочину, передбаченого ч. 1 ст. 272 КК, в обвинувальному вироку зазначено: «...злочин вчинено раніше не судимою особою, Д. кається, позитивно характеризується, усунув допущені ним порушення в період досудового слідства...». Проте, незважаючи на щире каяття Д., його сприяння розкриттю злочину та повністю усунену шкоду, замість того, щоб звільнити його від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК, суд призначив Д. покарання у вигляді штрафу 850 грн.²⁸ Вирок у цьому випадку, як видно із матеріалів справи, *суперечить чинному законодавству*, оскільки суд був зобов'язаний звільнити Д. від кримінальної відповідальності за ст. 45 КК. Такі ж суттєві порушення законодавства про кримінальну відповідальність внаслідок помилки у формі вини можуть трапитись при розслідуванні та судовому розгляді інших злочинів зі змішаною формою вини.

Можливість поєднання в одному злочині двох форм вини передбачена кримінальним законодавством низки держав (зокрема, ст. 27 КК Російської Федерації, ст. 22 КК Республіки Казахстан, ст. 29 КК Туркменістану, § 3 ст. 9 КК Республіки Польща, ст. 25 КК Республіки Білорусь, § 20 КК Данії).

²⁷ Борисов В. І. Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : монографія. – С. 116, 122, 123.

²⁸ Архів Садгирського районного суду м. Чернівці за 2008 р., спр. № 1-111.

Частина 1 ст. 29 КК Туркменістану складається з двох речень. Зі змісту першого речення ст. 29 Кодексу випливає, що подвійна форма вини характеризується умисним вчиненням злочину та необережністю щодо наслідків, що настали внаслідок цього. Друге речення ст. 29 КК Туркменістану містить положення, що в цілому такий злочин визнається умисним²⁹. Якщо зі змістом першого речення ст. 29 КК Туркменістану можна погодитися, то зміст другого речення викликає заперечення, оскільки ним не враховані вказані вище наукові напрацювання щодо видів змішаної форми вини. Пропонуємо зі ст. 29 КК Туркменістану виключити друге речення.

Р. В. Верешою було запропоновано включити до КК України статтю 25¹ («Поєднання умислу і необережності при вчиненні злочину (складна вина)»)³⁰.

Пропозиція щодо конструювання окремої статті, присвяченій змішаній (складній) формі вини, є доцільною³¹, заслуговує на схвалення, оскільки на практиці досить часто трапляється поєднання існуючих форм вини – умислу та необережності, а також вже є достатні напрацювання науковців із цього питання.

Висновки. *Змішана форма вини* – це різне психічне ставленням суб'єкта злочину у формі умислу та необережності до вчинюваного ним діяння та його наслідків у одному й тому самому злочині. Визначення змішаної форми вини поки що не закріплено у КК України.

Є два види змішаної форми вини. Запропоновано виокремлювати *види* змішаної форми вини, тому що це сприятиме єдності термінології (зокрема, виділяють види умислу, види необережності). Їх можна проілюструвати схемами: 1) Д.→Н. Ця схема показує, що для першого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і один наслідок (Н.), де умисне діяння з

²⁹ Türkmenistanyň Jenaýat kodeksi. – А.: Türkmen döwlet neşirýat gullgy, 2010. – 456 с. – С. 16, 245.

³⁰ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посібник. – С. 669.

³¹ Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене і перероблене. – К. : Атіка, 2009. – 512 с. – С. 202.

необхідністю викликає настання наслідку з необережності. У першому виді змішаної форми вини злочин у цілому визнається лише необережним; 2) Д.→Н.1→Н.2. Для другого виду змішаної форми вини обов'язковими є одне діяння (Д.) і два наслідки (Н.1, Н.2), де умисне діяння з необхідністю викликає їх настання. У другому виді змішаної форми вини злочин у цілому визнається лише умисним.

До діяння у першому виді змішаної форми вини суб'єкт злочину ставиться умисно, а до наслідку – з необережністю. В цілому тут злочин є необережним, тому що визначальним є ставлення до наслідку. Інакше кажучи, якщо не буде наслідку, відсутній і сам злочин.

До діяння у другому виді змішаної форми вини суб'єкт злочину теж ставиться умисно, а до двох наслідків, що настають один за одним, різне психічне ставлення: до першого наслідку лише умисел, а до другого наслідку – виключно необережність.

Основні відмінності між двома зазначеними видами змішаної форми вини полягають у тому, що: по-перше, один з видів змішаної форми вини характеризується діянням та *одним наслідком* (Д.→Н.), а інший – діянням та обов'язково *двома наслідками* (Д.→Н.1→Н.2). По-друге, у першому з розглянутих видів *ставлення до наслідків лише необережне*, а в другому виді змішаної форми вини *до першого наслідку є наявним лише умисне ставлення, а до другого наслідку – ставлення виключно необережне*. По-третє, у першому виді змішаної форми вини злочин *за формою вини* в цілому є необережним, тому що визначальним є ставлення до наслідку, а у другому – умисним, тому що визначальним є ставлення до діяння та першого наслідку. По-четверте, за ступенем суспільної небезпечності перший вид змішаної форми вини (Д.→Н.) менш суспільно небезпечний, ніж другий (Д.→Н.1→Н.2) за умови однакових наслідків.

Спільне між зазначеними видами змішаної форми вини: 1) є лише одне діяння; 2) це діяння завжди з необхідністю викликає настання наслідку; 3) до діяння у суб'єкта злочину виключно умисне ставлення.

Розділ V Загальної частини КК України («Вина та її форми») доцільно доповнити статтею 25¹ КК України «Змішана форма вини» такого змісту: «Змішана форма вини – це різне психічне ставленням суб'єкта злочину у формі умислу та необережності до вчинюваного ним діяння та його наслідків у одному й тому ж злочині».

Юридичне значення змішаної форми вини:

1) сприяє з'ясуванню правильної кваліфікації злочинів, у тому числі дозволяє відмежувати близькі за об'єктивними ознаками склади злочинів;

2) дає можливість конкретизувати ступінь суспільної небезпечності злочину, призначити належне покарання;

3) для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX Загальної частини КК України) та звільнення від покарання (розділ XII Загальної частини КК України).

Крыник Г. С. Смешанная форма вины в теории уголовного права и судебной практике

В статье автор анализирует смешанную форму вины в теории уголовного права и судебной практике. Рассматриваются вопросы классификации преступлений со смешанной формой вины.

Ключевые слова: вина, форма вины, смешанная форма вины, классификация преступлений со смешанной формой вины.

Krynik G. S. Mixed form of guilt in theory of a criminal law and in court practice

In the article the author analyzed the mixed form of guilt in the theory of criminal law and judicial practice. The issues of classification of crimes with mixed form of guilt.

Key words: guilt, form of guilt, mixed form of guilt, classification of crimes with mixed form of guilt.